

DE REFORMATIE

Weekblad tot ontwikkeling van het Gereformeerde leven

Onder redactie van Prof. Dr F. J. J. Buijendijk, Dr K. Dijk, Dr V. Hepp, Drs C. Tazelaar en Dr B. Wielenga

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo, I. van Andel, 's Gravenhage; Dr B. E. van Arkel, Utrecht; N. Baas, Amsterdam; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr Joh. C. Breen, Amsterdam; W. E. Engelkes, Amsterdam; Prof. Dr P. W. Grosheide, Amsterdam; Prof. Dr T. Hoekstra, Kampen; Dr G. Keizer, Tiel; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr J. G. Kunat, Arnhem; Dr G. R. Kuiper, Haarlem; Mev. H. S. S. Kuyper, Bloemendaal; Dr H. W. Laman, Assen; Dr C. Lindeboom, Amsterdam; Dr S. O. Los, 's Gravenhage; Drs F. C. Meijster, Rotterdam; Dr J. C. de Moor, Utrecht; Dr J. C. Hollmann, Utrecht; Dr K. Schilder, Gorinchem; Dr W. J. A. Schouten, Kampen; Dr J. Thijss, Meppel; Dr H. Th. Vollenhoven, 's Gravenhage; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wielenga, Hoofddorp; Mr J. A. de Wilde, 's Gravenhage.

Adres der Redactie:

Dr V. HEPP, Zacharias Janszstraat 55, Amsterdam.

Drukkers-uitgevers:

OOSTERHAAAN & LE COINTRE, Goes.
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f1.25 per drie maanden bij vooruitbetaling
Voor 't Buitenl. en Ned. Indië f 7.50 (voor Amerika \$ 3) p. jaar
Advertentie: 35 ct. p. r. Familieberichten 35 ct. p. regel.

INHOUD: De zoogenaamde Religieuze Volkskunde IV. — Uit de Schrift: Een getuigenis. — Kerkelijk Leven: Twee klappen XI. 't Heen in 't lid. — Pol. en Soc. Leven: De kritiek op de Chr. Vakbeweging (Slot). — Kuyper-Bibliografie XI. — Zondig en Evangelisatie: Bijde met de M^{te} len. — Buitenlandse Kerken: Hongarije III. — Perschoonw. — Kerkenw.

DE ZOOGENAAMDE RELIGIEUSE VOLKSKUNDE.

IV.

De religieuze volkskunde bedoelt na te sporen, wat er aan religio fides en religio vera onder het volk leeft m. v. w. de religieuze opvatting, zoodat die onder het volk of een volksdeel wordt gevonden. Zoogenaamde rel. volksk. aangezien we van een scheiding van de zedelijke en kerkelijke volkskunde, zoodat veelal de opvatting is, met willen weten.

Tegenover de statistische en de typeerende stellen wij de genetisch-inductieve methode. Zoo moet er dan rekening worden gehouden met een natuurlijke en een historische laag.

De natuurlijke laag geeft allerlei reminiscenzen van het heidendom. Onderscheiden elementen van het volks-geloof wijzen daar op. Het christendom oefent invloed, maar wordt op zijn beurt ook weer door de natuurlijke laag beïnvloed, zoodat veel gemengde elementen aanwezig zijn.

Bij het nagaan van den invloed, die de historie oefende op een volksdeel zijn niet alle gebeurtenissen, noch alle eeuwen van evenveel gewicht. Wat een ommekeer bracht in de algemeene beschouwingen, moet bijzonder worden onderzocht, terwijl, zoodat licht is te verstaan, de eeuwen die het dichtst bij liggen uit den aard der zaak van meer belang moeten worden geacht, dan de ver vervlogen tijden.

Nu is een van de meest op den voorgrond trekkende perioden hier wel de tijd van de Reformatie. We kunnen ons dat zoo moeilijk indenken vaak. Maar het is werkelijk niet zóó, dat in alle streken van ons vaderland die Reformatie krachtig en principiëel ter hand werd genomen. Enkele voorbeelden ter duidelijk maken. Borculo, de niet overmaarde oude heerlijkheid in den achterhoek, ging met zijn pastoor in 1616 tot de Reformatie over. Maar kom nu eens vijftig jaar later. Dan staat het altaar nog rustig in de kerk. En voor het altaar heeft men nog alle respect. Het „knielen voor den outer“ werd door den kerkeraad niet „ongodsdienstig“ geacht. Is het niet te verstaan, dat in zulk een streek het opkomend ongeloof wéér een goede halve eeuw later welig kon tieren? Is het onverklaarbaar, dat in die plaats thans geen orthodoxie meer wordt gevonden? Twaalf jaar nadat Lochem tot Reformatie was gekomen, was er in kerk noch consistoriekamer een Bijbel te vinden. Een kerkeraad had men er de eerste tien jaren niet, en de tucht werd niet geëfend. In den Zuid-Oosthoek van Friesland duurde het jaren voor men er meer dan één predikant had op een terrein van groote uitgestrektheid. Is het wonder, dat de ketterij, door mystieken en nieuwlichters er gebracht, geen weerstand vond? Zie, we denken wel eens, dat in den bloeitijd van het Calvinisme, zoo in de 17e eeuw, tijdens Dordt en Voetius, het alles Gereformeerd was. Helaas bij lange na niet. Ook al waren er in de buurt vooraanstaande menschen genoeg te vinden. Borculo en Lochem liggen beide in de oude classis van Zutphen, en Sebastiaan Damman, de tweede scriba van Dordt was daar predikant; maar och, die kon óók niet reformeeren daar, waar het beginsel niet leefde.

De perioden van hervorming en van opkomst van het ongeloof volgen elkaar zóó snel op, dat schier overal, waar het Reformatorisch beginsel niet met kracht en spoedig was gebracht, straks de afwijking onmiddellijk aan een zoogenaamde Reformatie volgt.

Dan werkt ook hier het volkskarakter weer sterk mee. De Betuwe heeft de meest bekende predikanten binnen haar ressort gezien. En toch is men er in de Betuwe altijd weer voor te vinden „iets nieuws te zien en te hooren“. De Remonstranten

en de Rationalisten voorheen, de mystici en de modernen — nauwer verwant vaak dan men denken zou — later, vinden er een willig gehoor.

Op andere terreinen vindt men juist het omgekeerde. Friesland had zijn Franeker met zijn Hoogeschool, en de ketterij was er soms in jaren niet van de lucht. En toch, hoewel het ook de tegenstelling kent, — en dan scherp — is Friesland steeds een bolwerk van de orthodoxie geweest. Ook hier weer iets, dat 'en met de natuurlijke 'en met de historische laag verband houdt. Het Friesche karakter is uitermate zelfstandig. Laat zich dus niet zoo heel spoedig overreden. En bovendien is een Friesch verstandelijk. Hij vraagt naar kennis. Oppervlakkigheid is zijn vijand. Zoo zal de Friesche Reformatie in de natuurlijke laag een steun vinden. In Friesland (uitgezonderd de Zuid-Oosthoek, maar dat is misschien geen écht Friesland) was dan ook de Reformatie krachtig. Men had er te doen met goed ontwikkelde Gereformeerden. Die wisten wat ze waren. En nog thans is dat alles een factor van het hoogste gewicht bij het eigendommelijke van de volksreligie in Friesland.

Nu moet één ding hier weer niet uit het oog verloren. De religieuze volkskunde vraagt er niet in de eerste plaats naar: wat zeggen de menschen dat ze belijden, maar het is allereerst de kwestie: hoe is de eigendommelijke religieuze gesteldheid. Vandaar, dat zoo heel dikwijls eigenaardigheden worden aangetroffen, die werkelijk heel moeilijk verklaarbaar zijn, wanneer alleen met het tot dusver genoemde wordt rekening gehouden.

Of er dan nog een factor meer is dan de natuurlijke en de historische laag? Dat niet. Maar men vergeet niet, dat er meer terreinen zijn, dan het religieuze. En zoo kan het soms noodig zijn voor den beoefenaar van de religieuze volkskunde even te kijken te gaan op, of leentjebuur te spelen bij een ander terrein. Een voorbeeld.

Daar liggen in Drente de dorpen Diever en Dwingeloo. Zeer adorabele menschen wonen er, en de gastvrijheid is er groter dan ergens elders. Men is er ook (vooral voorheen) niet zonder kennis van de „waarheid“ geweest. En de Nijkerksche beweging heeft hier heel veel invloed gehad.

Maar wat is nu het eigenaardige? Dat hoe mak de menschen ook zijn, en hoe gulhartig en gastvrij ge ook wordt ontvangen, het begrip van de christelijke gerechtigheid, speciaal het strafrecht van de overheid betreffend, een heel wonderlijke nuancering vertoont, indien men dat woord nog kan gebruiken. Vooral wanneer het erom gaat huwelijksontrouw te straffen, of wanneer een niet-dorpsbewoner zich een vrouw zoekt uit die dorpen, blijkt iets, dat met de christelijke religie moeilijk is overeen te brengen. Men heeft er dan het volksrecht. En dat wordt ook met een stilzwijgende toestemming van de ouden geëfend. Dat is niet te verklaren uit een of ander oud religieus gebruik. Ook niet uit het christendom. Maar het kreeg wel degelijk invloed op de religieuze beschouwing en op het belijden. Ook de religieuze „begrippen“ worden er niet weinig door beïnvloed. Hier nu moet weer worden verklaard; en dan is het noodig, dat men bij de kennis van het oude volksrecht even te biecht gaat. Gerechtigheid doen en vergelding oefenen is daar iets, dat met de taak van de overheid vrijwel niet van doen heeft. Dat betreft alles het stamleven. Maar zoo zal ook het godsdienstig begrip „recht“ in dit licht moeten worden gezien niet alleen, maar zal bovendien de kerk en de religie, die tot verheffing der volkszede wil arbeiden, met het wezen van het volksgebruik (dat ons schijnt een overtreding en dus zonde) moeten rekenen.

Zoo komen we dus tot de conclusie, dat er gevallen kunnen zijn waar de beoefenaar van de religieuze volkskunde even eenige feitenkennis ontleenen moet aan een ander terrein, b.v. van de kennis van het volksrecht.

Hoewel we in de eerste verte niet alle termen en vak-uitdrukkingen kunnen behandelen, zouden we toch tekort komen, wanneer we niet in deze artikelen de voornaamste der termen, die ge telkens weer bij de beoefening der religieuze volkskunde tegenkomt, zouden bespreken.

Bij deze wetenschap toch maakt men gebruik van uitdrukkingen en woorden, die wel alle min of meer bekend zijn, doch omtrent welker gebruik nogal eens misverstand heerscht, naar het schijnt. Hoe dikwijls toch worden „mythe“, „sage“, „legende“ en „sprookje“ niet als eenvoudige synoniemen naast elkaar gebruikt. En hoe is het onder ons geen gewoon verschijnsel, dat men eenvoudig de woorden „tooverij“ en „magie“ gebruikt als duiden ze geheel dezelfde zaken aan. Dit en dergelijk doen nu is wel erg gemakkelijk misschien, maar het is niet wetenschappelijk, en ook niet juist.

De voornaamste der termen laten we dan even de revue passeeren.

Daar hebben we allereerst mythe, sage, legende en sprookje.

De mythe houdt altijd verband met de mythologie. Dat wil zeggen in ons land meestal met de Germaansche mythologie of godenleer. Slechts waar een motief in het verhaal aanwezig is, dat herinnert aan de oude godenleer, daar kan van een mythe worden gesproken. Nu moet ook dit weer wel worden verstaan. Dat mythische motief kan soms zeer verborgen aanwezig zijn. Zoo is elk verhaal, in hetwelk de vormverandering een rol speelt min of meer mythisch van aard. Immers de vormverandering houdt verband met de Germaansche animistische levensbeschouwing; en zoodoende wordt b.v. het verhaal van klein duimpje een verhaal met een min of meer mythisch karakter. Alleen maar, nu moeten we ons afvragen: hebben we nu, bij zulk een verhaal, te doen met een mythe of met een sprookje met mythische trekken. En dan beslist hier het punt, dat het hoofdkarakter van sprook en mythe aangeeft: de mythe is er om ons iets van een onbekende (hoo-gere) wereld te zeggen, het sprookje is er alleen om zichzelf. Maar — ik hoop niet te vervelen — ook daarmee is alles nog niet uitgemaakt, want nu gaat het er maar weer om, of het verhaal van klein duimpje b.v. een personificatie is van (goddelijke) natuurkrachten, dan wel of het een eenvoudig verhaal is om te vermaken. Wanneer de reus uit klein duimpje de personificatie is van den Noordenwind, de schrale en oude-menschen vijandige, — denk aan het „ik ruik menschen-vleesch“ — dan is het mythisch karakter overheerschend, anders is het een gewoon sprookje.

De sage is een verhaal, dat, weer in tegenstelling met het sprookje, altijd is gebonden aan plaats en tijd en aan bepaalde personen. Een sage begint nooit met: „er was eens“ — zoo begint het sprookje —; de sage begint: koning die en die ... ging eens, toen hij pas koning was ... enz. Bij de sagen onderscheiden we weer tusschen heiden-sche of mythische sagen, christelijke sagen en historische sagen; de laatste zoo genoemd wanneer de historische achtergrond nog is aan te wijzen.

Wat het sprookje is, is nu vanzelf duidelijk. Het is een volksverhaal dat als enig doel heeft te vermaken, en dat nimmer is gebonden aan bepaalde tijd, plaats of persoon.

De legende is feitelijk een soort sage. En wel speciaal zulk een sage, die betrekking heeft op het leven van een (meestal Roomschen) heilige.

Het zal duidelijk zijn, dat in den regel slechts de mythe, en de sage, speciaal de legende, voor de religieuze volkskunde van belang is.

Dan wordt heel dikwijls in het volks-geloof het woord tooverij gebruikt. En wanneer men dan wat meer wetenschappelijk de zaak opvat spreekt men gaarne van magie. Dit nu is feitelijk onjuist. Alle magie is tooverij, maar alle, tooverij is geen